

Piotr Sobotka

Instytut Sławistyki PAN

Pole semantyczne

I. Wprowadzenie

Zaproponowany przez Gunthera Ipsena (1924), André Jollesa (1934) i Waltera Porziga (1934) termin ‘pole semantyczne’, stosowany niekiedy zamiennie z terminami ‘pole leksykalne’ lub – jak w pracach Josta Triera (1931, 1934) – ‘pole wyrazowe’ i ‘pole pojęciowe’, odnosi się do uporządkowanego ze względu na określone kryteria zbioru powiązanych ze sobą semantycznie leksemów reprezentujących pojęcia lub leksemy związane z jakimś pojęciem nadrzędnym, np. ‘pokrewieństwo’, ‘uczucia’. Uporządkowanie pola może opierać się na relacjach paradygmatycznych, syntagmatycznych bądź może mieć charakter mieszany. Słownictwo danego pola semantycznego tworzy wewnętrznie zhierarchizowaną strukturę (system), a zbiór pól semantycznych strukturyzuje cały leksykon danego języka. Określone zatem pole jest uporządkowanym paradygmatycznie i/lub syntagmatycznie podzbiorem słownictwa (leksyki) danego języka.

Teoria pola semantycznego wyrasta z przynajmniej trzech źródeł: koncepcji Wilhelma von Humboldta *wewnętrznej formy języka*, Saussurowskiego pojęcia *wartości* w językoznawstwie, a także czynionych już pod koniec XIX i na początku XX wieku spostrzeżeń na temat regularności relacji semantycznych między jednostkami języka oraz z systemowego charakteru leksykonu (por. np. Meyer 1910).

Humboldt (1836) posługuje się wprawdzie terminem ‘forma’ zgodnie z sensem, jaki nadał temu pojęciu Arystoteles, w opozycji do pojęcia ‘bezkształtności’ (*Formlosigkeit*), jednak w jego użyciu ma on szerszy zakres, związany nie tylko z aspektem statycznym, lecz również dynamicznym – *forma wewnętrzna* odnosi się także do siły aktywnej (określanej również jako *zmysł mowy wewnętrznej*) i bywa utożsamiana z formą *idealną*, będąc jednocześnie psychicznym korelatem formy zewnętrznej (por. Leopold 1929: 254–255). Podczas gdy forma zewnętrzna jest szczególną organizacją systemu dźwięków w danym języku, to forma wewnętrzna jest jego reprezentacją mentalną, tj. semantyczną strukturą, leżącą u podłoża odmiennej organizacji znaczeń leksykalnych i gramatycznych w każdym języku. W koncepcji Humboldta każdy zatem język jest z uwagi na jego formę wewnętrzną stosunkowo jednolitym systemem definiowanym za pomocą określonych zasad formatywnych, odróżniających go od innych języków.

Ferdynand de Saussure (2002) traktował kategorię *wartości czysto różnicowo*, w systemie opozycji, przy czym wartość znaku ujawnia się zarówno w relacjach paradygmatycznych, jak i syntagmatycznych. Możliwe – jak sądzi Magdalena Danielewiczowa (2016: 179) – że Saussure nie chciał „czynić różnicy między wartością a znaczeniem, tak jak nie widział jej między tym, co w płaszczyźnie wyrażania i treści odróżnia dany znak od innych znaków, a tym, co go, zapewniając mu istnienie, konstytuuje”.

Richard Meyer (1910) wyróżnia trzy typy klas semantycznych: naturalne (nazwy drzew, zwierząt, części ciała), sztuczne (nazwy stopni wojskowych, części składowe maszyn) oraz częściowo sztuczne (jak terminologia łowiecka, rybacka, pojęcia etyczne). Definiuje on klasę semantyczną (*Bedeutungssystem*) jako „uporządkowanie pewnej liczby wyrażen ze względu na określone kryterium” (Meyer 1910: 358), tzn. na podstawie pewnych cech semantycznych określanych przez Meyera jako *czynniki różnicujące* (*differenzierenden Faktoren*). Każde słowo może się składać z kilku takich czynników (komponentów znaczeniowych) i ze względu na ten fakt różne słowa mogą jednocześnie przynależać do wielu klas semantycznych. Zdaniem Meyera do zadań semazjologii należy przede wszystkim określenie systemu (klasy), do której należy każde słowo, a w dalszej kolejności ustalenie czynnika różnicującego ten system.

2. Założenia semantyki strukturalnej

Każdy język cechuje niepowtarzalna, jemu tylko właściwa, struktura podsystemu semantycznego. Jednostki znaczące języka naturalnego w ujęciu de Saussure’a (1995, 2002) zawdzięczają swoją istotę i zarazem istnienie relacjom do innych jednostek tego języka w aspekcie synchronicznym (por. Lyons 1977: 231–232). Nie są one niczym osobnym od samych jednostek i mogą mieć dwojaki charakter: paradygmatyczny bądź syntagmatyczny. Relacje paradygmatyczne, mówiąc najprościej, zachodzą między jednostkami równoważnie wymiennymi w danym kontekście (przy czym wymiana nie musi się koniecznie opierać na kryteriach semantycznych czy funkcjonalnych, może do niej dochodzić ze względów formalnych), natomiast relacje syntagmatyczne odnoszą się do połączeń (syntagm) między jednostkami leksykalnymi z tego samego poziomu (leksemami, literami itd.). Konsekwencją zatem jakiegokolwiek zmiany danego leksemu będzie również zmiana relacji w całym systemie leksykalnym. Tezę tę po raz pierwszy sformułował explicite Johannes Schmidt (1865), według którego forma i treść są tak nierozdzielnie ze sobą związane, że żaden z tych dwóch planów znaku nie może być zmieniony bez zmiany drugiego. W propozycji de Saussure’a (2002: 329–330) integralność płaszczyzn znaczącej (*signifiant*) i znaczonej (*signifié*) widziana jest z perspektywy nie tylko samego znaku, ale również i jego relacji z innymi znakami: efektem zmiany jest *całkowite przesunięcie stosunku* między *signifiant* a *signifié*, niezależnie od tego, czy zmienił się aspekt znaczący, czy znaczony, a ponadto modyfikacja obejmuje sieć relacji między znakami – każda jednostka jest zdeterminowana przez wszystkie pozostałe.

U podstaw semantyki strukturalnej leży przekonanie, że leksemów nie da się zdefiniować w izolacji, w oderwaniu od innych leksemów, tworzących sieć relacji semantycznych i wyznaczających sens każdej jednostki. W tym zatem sensie struktura leksykalna języka jest siecią relacji sensu. Głównym zaś celem badań semantycznych o strukturalnych korzeniach jest definiowanie znaczenia leksemów zarówno w odniesieniu do zewnętrznych,

międzywyrazowych i relacyjnych struktur (określanych w literaturze przedmiotu jako *pola semantyczne*), w których semantycznie powiązane i wzajemnie definiowalne przez siebie słowa funkcjonują jako jednostki leksykalne, jak i w odniesieniu do wewnętrznych, wewnątrzleksykalnych i niejako jądrowych struktur relacyjnych, w których komponenty znaczeniowe funkcjonują jako jednostki (por. Lyons 1995: 107). W ten sposób wyznaczone cele wskazują zarazem na dwie podstawowe metody badań znaczenia w ramach paradygmatu strukturalnego: teorię pól semantycznych i semantykę składnikową.

Badania pól semantycznych zapoczątkowali badacze kręgu niemieckiego: G. Ipsen, J.A. Jolles (znany jako André Jolles), W. Porzig i J. Trier. Propozycja Triera – zdaniem Stephena Ullmanna (1962: 7) – „zainaugurowała nową fazę w dziejach semantyki”.

3. Teoria pola semantycznego

Trier, zgodnie z koncepcją saussuriańską, traktuje synchroniczny stan języka jako zamknięty i stabilny system, w którym wartość każdego z jego elementów ustala się przez zdefiniowanie ich w relacji z elementami sąsiednimi i opozycyjnymi: „W systemie (*Gefüge*) znaczenie wszystkich części wynika z całości. Oznacza to zatem, że słowa w jakimkolwiek języku nie są same w sobie wykładnikami znaczenia; przeciwnie, każde z nich posiada znaczenie tylko dlatego, że inne słowa mają znaczenie” (Trier 1932: 417). Na cały system języka składają się zdaniem Triera dwa hierarchicznie uporządkowane rodzaje pól, paralelnych względem siebie: 1. pole pojęciowe (*Begriffsfeld*, *Sinnbezirk*) i 2. pole leksykalne (*Wortfeld*). Każde z tych pól zbudowane jest odpowiednio z elementarnych jednostek pojęciowych lub leksykalnych, przy czym komponenty strukturalne pola leksykalnego całkowicie pokrywają reprezentowane przez nie pojęcie, jak kawałki mozaiki. Trier zakłada całkowity paralelizm (izomorfizm) między pojęciami, ujmowanymi w kategorii zakresów semantycznych, a polami leksykalnymi, między poziomem treści a poziomem wyrażania, identyfikując jednocześnie znaczenie z pojęciem. Pola leksykalne jako całość stanowią w tej teorii minimalne niezależne jednostki języka, relatywnie zbliżone do bilateralnych jednostek pól pojęciowych i leksykalnych, innymi słowy, są to zbiory strukturalnie kompletne pod względem znaczeniowym. Zajmują one pośrednią pozycję między systemem językowym jako całością a jego minimalnymi jednostkami zależnymi (słowa, słowoformami), czyli takimi, których znaczenie zdeterminowane jest przez strukturę pola. Pola semantyczne tworzą podsystem leksykalno-semantyczny, który zdaniem Triera jest w ciągłym ruchu: leksemy giną, na ich miejsce rodzą się nowe, inne ulegają zmianom, co wpływa również na zmianę relacji między leksemami (badania Triera, stanowiące podstawę jego teorii, mają charakter diachroniczny, przedmiotem jego szczegółowych analiz jest zmiana struktury pól słownictwa epistemicznego języka niemieckiego do XIII wieku).

Koncepcja Triera wpisuje się w nurt lingwistyki idealistycznej. Jej krytycy zwracają uwagę na „mistyczny” związek między językiem, myślą i rzeczywistością. Pola są dla Triera żywą rzeczywistością, pośredniczącą między poszczególnymi leksemami, całością słownictwa a sferą pojęciową i światem pozajęzykowym (por. Trier 1934: 79ff.). Pole pojęciowe zdaniem badacza ma czysto logiczny, spekulatywny, a nie lingwistyczny charakter. Trier traktuje je jako zbiór zamknięty, jednolity o ostro wyznaczonych granicach zewnętrznych i wewnętrznych, którego elementy jak w mozaice ściśle do siebie pasują, co stoi w sprzeczności nie

tylko z rzeczywistością językową, ale i z samymi badaniami Triera (por. Karolak 1999: 445). Kwestionuje się również: przyjmowany przez Triera fakt całkowitego paralelizmu pól leksykalnych i pojęciowych, wzajemnie się oddzielających; odrzucanie przez niego niezależności semantycznej słowa; pomijanie polisemii i konkretnych relacji leksykalnych; koncentrowanie się na językach wymarłych przy jednoczesnym ignorowaniu języków żywych; zogniskowanie badań na nominalnych częściach mowy; testowanie hipotez za pomocą metod niestrukturalnych oraz posługiwanie się niefortunnymi metaforami w opisie pola, m.in. *mozaiki, płaszcz, narzuty* (por. Vassilyev 1974: 82–84). Niemniej jednak, prace Triera, pomimo niespójności i trudności praktycznego zastosowania jego hipotez, stały się ważnym krokiem w rozwoju semantyki strukturalnej. Stały się one pożywką dla kolejnych badaczy, którzy próbując przezwyciężyć nieścisłości teorii pól, szukali nowych sposobów badania systemu leksykalno-semantycznego. Wyłaniają się tu dwa podstawowe nurty: niektórzy teoretycy semantyki polowej, jak Leo Weisgerber (1954), wyraźnie wywodzili swoje koncepcje z propozycji Triera, koncentrując się na paradygmatycznych relacjach między jednostkami leksykalnymi, inni zaś, jak np. W. Porzig (1934), badali relacje syntagmatyczne. Byli też uczeni, którzy podejmowali analizy klas leksykalnych, łącząc stanowisko paradygmatyczne i syntagmatyczne. Nie ulega bowiem wątpliwości, że wszelka zadowalająca koncepcja struktury słownictwa musi uwzględniać zarówno relacje paradygmatyczne Triera–Weisgerbera, jak i syntagmatyczne Porziga (por. Lyons 1977: 261).

3.1. Paradygmatyczna koncepcja pola semantycznego

Pola paradygmatyczne składają się z różnych klas jednostek leksykalnych, które łączą cechy semantyczne (semy lub czynniki semantyczne): grup leksykalno-semantycznych, synonimów, antonimów, semantemów, pól morfo-semantycznych oraz części mowy i ich kategorii gramatycznych.

Według Weisgerbera grupy leksykalno-semantyczne są polami językowymi, złożonymi z wyrazów, których znaczenie nie jest niezależną jednostką, lecz czysto relacyjnym komponentem strukturalnym. Pole leksykalne funkcjonuje jako całość, dlatego, aby zrozumieć znaczenie jednego z jego poszczególnych elementów składowych, konieczna jest wizualizacja całego pola i ustalenie miejsca tego elementu w strukturze pola (Weisgerber 1962: 185). Semantyczna segmentacja całego systemu językowego jest zdeterminowana nie rzeczywistymi relacjami w obiektywnie istniejącej rzeczywistości, lecz zasadami wbudowanymi w sam język, w jego strukturę semantyczną, identycznymi z systemem pojęć. Weisgerber uważa za niezbędne „wyodrębnienie z samego języka zasad, które leżą u podstaw podziału leksykonu na pola” (Weisgerber 1962: 195). Grupa leksykalno-semantyczna jest skorelowana z semantycznym systemem języka, nie zaś ze światem pozajęzykowym. Istnieją jedno- i wielowymiarowe pola. Te pierwsze wydzielane są na podstawie jednej szczególnej cechy lub jakiegoś aspektu (np. nazwy pokrewieństwa), natomiast te drugie opierają się na kilku „punktach widzenia” (jak np. czasowniki z jądrowym znaczeniem ‘umrzeć’).

Prace z zakresu badania grup leksykalno-semantycznych są ściśle związane z badaniem synonimów i antonimów, które są również odmianami pól semantycznych, co jako pierwszy dostrzegł Jolles (1934). Badacz wraz z synonimami i antonimami włącza do *grup semantycznych* (pól) także struktury znaczeniowe (*Bedeutungsgefüge*) typu *ojciec–syn*.

Do struktury pola włącza się również semantemy, to jest zespoły powiązanych ze sobą znaczeń słowa polisemicznego. Ponieważ semantemy, które tworzą system, mają zwykle wspólne cechy (semy), to można je również uznać za pola semantyczne.

Pole morfo-semantyczne to zespół relacji między formami a znaczeniami, które tworzą całe wyrażenia leksykalne. Wydaje się, że ten typ pola obserwowany jest w odniesieniu do jednej części mowy, np. rzeczownikowe nazwy czynności czy nazwy wykonawców czynności.

Również na części mowy można spojrzeć jak na pola paradygmatyczne. Tworzą one bowiem semantyczno-gramatyczne klasy słów o identycznych semach syntagmatycznych typu ‘predykatywność’, ‘trybucyjność’ itd. Ponieważ są one najbardziej ogólnymi klasami semantyczno-składniowymi, dzielą się z jednej strony na takie podklasy słów (pola leksykalno-gramatyczne), jak rzeczowniki ożywione i nieożywione, męskoosobowe i niemęskoosobowe, przymiotniki parametryczne i jakościowe, czasowniki ruchu i mówienia itd., z drugiej zaś dzielą się na klasy słowoform (pola gramatyczne właściwe każdej części mowy), połączonych inwariantnymi znaczeniami gramatycznymi (kategoriami) przypadku, liczby, rodzaju, osoby itd. Ta sama kategoria pojęciowa może być wyrażana zarówno środkami leksykalnymi, jak i gramatycznymi.

3.2. Syntagmatyczna koncepcja pola semantycznego

W odróżnieniu od prezentowanych wyżej zasad wyłączności związków *in absentia* podstawą koncepcji Porziga (1934) są relacje semantyczne *in praesentia*. Porzig stworzył pojęcie pól semantycznych oparte na relacjach znaczeniowych zachodzących w obrębie par leksemów powiązanych syntagmatycznie (por. Lyons 1977: 261). Klasy słów ściśle ze sobą powiązane pod względem użycia, lecz nigdy niewystępujące w tej samej pozycji składniowej (np. rzeczownik i przymiotnik lub rzeczownik i czasownik) można traktować jako syntagmatyczne pola semantyczne. Teoria Porziga opiera się na „przyrodzonych” relacjach znaczeniowych zachodzących w dwuczłonowej syntagmie (kolokacji). Wzajemne zależności semantyczne syntagmy wyrażają się w ograniczeniach nakładanych na łączliwość: jednostki o znaczeniu szczegółowym cechują większe ograniczenia łączliwości niż jednostki o znaczeniu ogólnym lub rozszerzonym. Leksemy używane w kolokacji z nielicznym zbiorem innych leksemów wbudowują z czasem w swoje znaczenie w sens tych właśnie leksemów, np. czasownik *kopnąć* implikuje rzeczownik *noga*. (Zdaniem Porziga pierwotne znaczenia są bardzo konkretne i szczegółowe, a następnie ulegają one rozszerzeniu poprzez uogólnienie i abstrahowanie, jednak badania empiryczne pokazują, że każdemu przykładowi rozszerzenia (por. *niewiasta* ‘synowa’ > ‘kobieta’) można przeciwstawić przykład zawężenia znaczenia (por. *żyto* ‘zboże’ > ‘rodzaj zboża’)).

Spoiłem pól syntagmatycznych Porziga są aktualne własności walencyjne wyrażen. Łączliwość może być dwojakiego rodzaju. Z jednej strony słowa tworzą syntagmę (pole syntagmatyczne) wyłącznie ze względu na łączliwość semantyczną, np. ‘podmiot’ + ‘predykat’, ‘podmiot’ + ‘trybut’. Z tego punktu widzenia przymiotnik *kusy* i rzeczownik *spódnica* należą do tego samego pola syntagmatycznego, ponieważ semantycznie (choć nie leksykalnie) łączą się ze sobą. Z drugiej strony słowa tworzą syntagmę nie tylko ze względu na łączliwość semantyczną, lecz ze względu na łączliwość leksykalno-gramatyczną. Do takich syntagm można zaliczyć grupy ‘rzeczownik’ + ‘przymiotnik’, ‘czasownik’ + ‘przysłówek’ lub *kruczy* + *włosy*, *rzenie* + *koń* itd. Kolokacje pierwszego typu tworzą pola syntagmatyczne, drugiego

zaś – formalne pola syntagmatyczne. W koncepcji Porziga człony grupy słów łączące się z centrum pola syntagmatycznego na zasadzie podobieństwa lub identyczności cech implikacyjnych (zbiór wyrazów wymiennych w polu syntagmatycznym) tworzą pole parataktyczne, np. {*łódź, statek, kajak, prom*} + *płynąć*.

4. Podsumowanie

Elementy teorii pól semantycznych w polskich pracach językoznawczych zostały omówione m.in. przez Danutę Buttlerową (1967), Walerego Pisarka (1967), Władysława Miodunkę (1980), Grzegorza Kleparskiego i Angelikę Rusinek (2007) i in. Praktyczne jej zastosowanie przynoszą m.in. opracowania Krystyny Pisarkowej (1972), Danuty Buttlerowej (1978), Bożeny Bojar (1979), Ryszarda Tokarskiego (1984) i in.

Teoria pola semantycznego znacząco wpłynęła na odejście od atomizmu tradycyjnej semantyki. Dzięki m.in. jej podstawowym założeniom dotyczącym systemowości leksyki i wzajemnym związkom semantycznym między leksemami danego języka upowszechnił się pogląd, że o znaczeniu jednostek języka rozstrzygają zachodzące między nimi synchroniczne relacje paradygmatyczne i syntagmatyczne. Jej zastosowanie pozwoliło ponadto uściślić metody analizy składnikowej. Oba podejścia, choć pierwotnie niezależne od siebie, wykazują pewne powinowactwa, dzięki którym możliwa stała się kompleksowa analiza znaczeń. Dziedzictwem teorii pól jest przykładowo ujmowanie znaczenia jednostki języka jako zhierarchizowanej struktury komponentów semantycznych, odpowiadającej strukturze syntagm i zdań. Metody oparte na analizie pola semantycznego dostarczają narzędzi do całościowego opisu znaczenia leksykalnego, struktury słownictwa, zależności pojęciowo-leksykalnych, a także zagadnień związanych z kategoryzacją. Niezależnie od analiz wewnątrzjęzykowych badanie pól semantycznych znajduje również zastosowanie w szeregu dyscyplin stosowanych (por. Lutzeier 2006: 79):

- leksykografii – dzięki analizie pól semantycznych możliwe jest m.in. tworzenie specjalistycznych leksykonów, słowników tematycznych itp.;
- psycholingwistyce – pola semantyczne są wykorzystywane w testach pamięci słownej, badaniach akwizycji mowy i jej zaniku bądź innych zaburzeń;
- antropologii – pola semantyczne są użytecznym narzędziem w pracy terenowej nad językiem i kulturą społeczeństw;
- neuronaukach, logopedii – pola semantyczne są wykorzystywane do badania różnych przejawów afazji.

Ponadto jest to jedna z najdłużej i najczęściej stosowanych teorii semantycznych, jej elementy stosowane są nie tylko na gruncie strukturalnym, lecz również etnolingwistycznym (por. Толстая 2019), w badaniach językowego obrazu świata czy semantycznych o założeniach kognitywnych (por. Tokarski 2004).

→ IMPLIKACJA SEMANTYCZNA, RELACJE PARADYGMATYCZNE I SYNTAGMATYCZNE, RELACJE SEMANTYCZNE MIĘDZY JEDNOSTKAMI LEKSYKALNYMI, SEMANTYKA HISTORYCZNA

Literatura

- Bojar, B. 1979. *Opis semantyczny czasowników ruchu oraz pojęć związanych z ruchem*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Buttler, D. 1967. „Koncepcja pola znaczeniowego”. *Przegląd Humanistyczny* 11(2), 41–59.
- Buttler, D. 1978. *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Danielewiczowa, M. 2016. *Dosięgnąć przedmiotu. Rzecz o Ferdynandzie de Saussurze*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Humboldt, W. von. 1836. *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*. Berlin: Dümmler.
- Ipsen, G. 1924. „Der Alte Orient und die Indogermanen”. W *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft. Festschrift für Wilhelm Streitberg*, red. J. Friedrich, i in. Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 200–237.
- Jolles, A. 1934. „Antike Bedeutungsfelder”. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 58: 97–109.
- Karolak, S. 1999. „Pole semantyczne (znaczeniowe)”. W *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, wyd. 2 popr. i uzup. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 444–446.
- Kleparski, G., i A. Rusinek. 2007. „The tradition of field theory and the study of lexical semantic change”. *Zeszyty Naukowe UR. Seria Filologiczna. Studia Anglica Resoviensia* 4(47): 188–205.
- Leopold, W. 1929. „Inner Form”. *Language* 5(4): 254–260.
- Lutzeier, P. 2006. „Lexical fields”. W *Encyclopedia of Language and Linguistics*, red. K. Brown, wyd. 2. Oxford: Elsevier, 79–87.
- Lyons, J. 1977. *Semantics*, t. 1–2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, J. 1995. *Linguistic Semantics. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meyer, R.M. 1910. „Bedeutungssysteme”. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der Indogermanischen Sprachen* 43(4): 352–368.
- Miodunka, W. 1980. *Teoria pól językowych. Społeczne i indywidualne ich uwarunkowania*. Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Pisarek, W. 1967. „Pojęcie pola wyrazowego i jego użyteczność w badaniach stylistycznych”. *Pamiętnik Literacki* 58(2): 493–516.
- Pisarkowa, K. 1972. „Szkic pola semantycznego zapachów w polszczyźnie”. *Język Polski* 52(5): 330–339.
- Porzig, W. 1934. „Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen”. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 58: 70–97.
- Saussure, F. de. 1995. *Cours de linguistique générale*. Paris: Éditions Payot & Rivages.
- Saussure, F. de. 2002. *Écrits de linguistique générale*. Paris: Gallimard.
- Schmidt, J. 1865. *Die Wurzel AK in Indogermanischen. Mit einem Vorworte von August Schleicher*. Weimar: Hermann Böhlau.
- Tokarski, R. 1984. *Struktura pola znaczeniowego (studium językoznawcze)*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Tokarski, R. 2004. *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, wyd. 2 rozszerz. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Trier, J. 1931. *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Die Geschichte eines Sprachlichen feldes, T. 1: Von den Anfängen bis zum Beginn des 13. Jahrhunderts*. Heidelberg: Winter.

- Trier, J. 1932. „Sprachliche Felder”. *Zeitschrift für Deutsche Bildung* 8: 417–427.
- Trier, J. 1934. „Das sprachliche Feld. Eine Auseinandersetzung”. *Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung* 10: 428–449.
- Ullmann, S. 1962. *Semantics. An introduction to the science of meaning*. Oxford: Basil Blackwell.
- Vassilyev, L.M. 1974. „The theory of semantic fields: A survey”. *Linguistics* 12(137): 79–94.
- Weisgerber, L. 1954. „Die Sprachfelder in der geistigen Erschliessung der Welt”. W *Festschrift für Jost Trier zu seinem 60. Geburtstag am 15. Dezember 1954*, red. B. von Wiese, i K.H. Borck. Meisenheim–Glan: Westkulturverlag Anton Hain, 34–49.
- Weisgerber, L. 1962. *Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik*, wyd. 3. Düsseldorf: Schwann.
- Толстая, С.М. 2019. Мир человека в зеркале языка. Очерки по славянскому языкознанию и этнолингвистике (Цовременные Исследования). Москва: Индрик.